

למה הקאנצלר הגרמני הופתע למצוא ערבים במסיבה של משה דיין?

במלאת 40 שנה לביקור וילי ברנדט, מפרסם ארכיון המדינה מסמכים שעוסקים בתיווך הגרמני הכושל בין ישראל למצרים לפני מלחמת יום כיפור

עופר אדרת 09:10 09.06.2013

בחודש יוני 1973, חודשים ספורים לפני פרוץ מלחמת יום הכיפורים, ביקר בישראל קאנצלר מערב גרמניה, וילי ברנדט. הוא נפגש עם צמרת ההנהגה הישראלית ובראשם ראשת הממשלה (40 שנה לפני שהומצא המונח הזה) גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין. האם היה זה ביקור "היסטורי", כפי שהוא מכונה כעת בפרסומי ארכיון המדינה? או שמא ביקור זניח וכושל שלא שינה דבר ביחסי הכוחות? הדעות על כך עשויות להיות חלוקות, אך המסמכים שמתיר היום (ראשון) ארכיון המדינה לפרסום מאפשרים הצצה נוספת אל מאחורי הקלעים של הדיפלומטיה הישראלית והאירופאית – ממרחק בטוח של 40 שנה. 27 המסמכים שמפורסמים היום באתר האינטרנט של ארכיון המדינה כוללים תעודות מאוספי ארכיון המדינה, ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון, איגרות, מברקים, רישומי שיחות ושיבות ממשלה. עיון במסמכים מגלה כי בקיץ 1973 הוחלפו מסרים חשאיים בין ישראל למצרים בתיווך גרמני. לא היתה זו הפעם הראשונה שישראל שלחה שליחים מחו"ל למצרים, אך השימוש במתווך גרמני – ערוץ שבמרוצת השנים נעשה בו שימוש רב מול גורמים שונים – מעניין כשלעצמו על רקע היחסים המיוחדים בין ישראל לגרמניה. מהמסמכים עולה, כי מאיר העבירה לחאפז איסמעיל, יועצו הבכיר של נשיא מצרים אנואר סאדאת, מסר דרך השליח הגרמני הזוטר לותר להאן. תוכנו של המסר עוסק בהצעה של מאיר "להיפגש איתם (עם המצרים) לצורך מגע אישי ראשון בכל מקום, עת ודרג". פרטי המסר מופיעים במסמך "סודי ביותר" שמתוארך ל-24 ביוני 1973.

התשובה המצרית היתה קרירה. "חאפז השיב שהוא רחשם לפני הידיעה. איננו מופתע. הוא יודע שזהו אשר ישראל רוצה... אין טעם בשיחות כאלה כהצעת ישראל שאיננה יותר מאשר שיחות אודות שיחות. יש בן טעם רק אם ידוע מה ממתין בסופן. כל עוד אין ישראל מוכנה להצהיר שהיא מוכנה לסגת, אין טעם בפגישה, שהרי בחר שהשיחות רק יבצח הסטטוס קוו". המתווך הגרמני להאן התעקש, ואמר לעמיתו המצרי כי מאיר הדגישה בפני הקאנצלר ברנדט "נכונתה לפשחות". אלא שחאפז הציג בתגובה שאלה טורית: "איזה פשחות?"

לשליחות הגרמנית – שלושה חודשים לפני פרוץ המלחמה – קדמה פנייה של ראשת ממשלת ישראל לקאנצלר גרמניה המערבית בשיחה בארבע עיניים, שהתקיימה במוצאי שבת 9 ביוני 1973. מאיר ביקשה ממנו להציע לסאדאת לפתוח במשא ומתן עם ישראל. "הוא יכול להגיד לסאדאת כי הוא, ברנדט, משוכנע שאנחנו באמת רוצים שלום. כי אין אנו חצים את כל סיני או את מחצית סיני או את מרבית סיני. ברנדט יכול להבהיר לסאדאת כי אין אנו מבקשים ממנו תחילת מו"מ פומבי וכי אנו מוכנים לפתוח במשא ומתן סודי וכו" – כך נכתב בסיכום חלקי של הפגישה בין השניים. יום לאחר מכן, ב-10 ביוני, התקיימה ישיבת ממשלה, בה דיווחה מאיר לשרים על ההתפתחויות במגעים עם מצרים בתיווך הגרמני. "שר החוץ של גרמניה (ולטר שיל) חזר ממצרים כשהוא משוכנע, בכל אופן

קיבל לפי דבריו חשם די משכנע, שסאדאת היה חוצה להגיע לאיזה הסדר שלום בלי מלחמה. על זה אמרנו לו פה במילים אלה: אדרבא, אין בעיה בזאת; לא אמרנו עדיין אפילו לערבי אחד 'לא', שאין אנחנו חוצים להיפגש. ואם הקהילה חוצה באמת למלא תפקיד כזה של סידור פגישה - בבקשה. אם למר שיל יש חשם כזה מצד סאדאת, הרי אדרבא יילך לסאדאת ויאמר לו שישראל מוכנה לפגישה, ולא שיתווסף לכל אלה הבחשים בעסק הזה ומציעים משהו במקום פגישה ישירה".

ועוד הוסיפה מאיר בהתייחסה לפגישתה עם ברנדט: "אמש אמרתי לו בצורה המפורשת ביותר: אם יש לך או לשר החוץ שלך או לקהילה חשם שסאדאת חוצה בשלום, ידבר אתנו. אם הוא חוצה לדבר אתנו סודית - ידבר אתנו סודית. אבל בכל עת שאתם תיכנסו באמצע הענין, אתם דוחים את השלום...אם אתם תתנו לו אפשרות להתחמק מאחריות ישירה של פגישה אתנו ומשא ומתן אתנו, הרי תהיה זאת אבן נגף נוספת על הדרך לשלום".

לצד זאת, כוללים המסמכים שנחשפו כעת גם כמה התבטאויות שמגלות את מה שבאמת חשבה מאיר על סיכויי המגעים עם מצרים. באחד המסמכים מובא סיכום של העדכון שמסרה מאיר לשרי הממשלה בעקבות פגישתה עם ברנדט. "אתמול לאחר שדיבר על איזון בינינו ובין הערבים בנגע למזרח התיכון, היה זה בשבילי כבר קצת יותר מדי ואמרתי דברים שהם אולי קצת מעבר למה שמותר למארכת לומר", ציינה מאיר.

במקום אחר מתוארת פגישתם מה-7 ביוני 1973 כך: "(מאיר) הבהירה לברנדט ששורשי הבעיה היא בכך שאין הערבים רוצים אותנו פה". לצד זאת, ציין, כי "היא גם הבהירה הבעיה הפלסטינית וכי המשמעות האמיתית היא שהפלסטינים יבאו במקומנו".

מסמך אחר מפרט את תוכנה של פגישת שר הביטחון דין עם הקאנצלר ברנדט. "קיימת התנגדות בין העובדה שאנחנו באנו לבנות את הארץ לבין העובדה שמצאנו בה בני אדם", אמר לו דין. "הערבים לחמו בציונות. מלחמת תש"ח היתה מלחמה ילדותית במושגים של כלי לוחמה של היום. אבל 700 אלף ערבים הפכו אז פליטים. 800 אלף יהודים הגיעו מארצות ערב. על כן שוב אין זו היום פלשתינה".

ברנדט, כך נכתב, "הופתע לראות כל כך הרבה נכבדים ערבים במסיבה" אליה הוזמן. דין הרגיע אותו. "זה בסדר גמור, כולם באים", אמר לו. "אנחנו נפגשים עם ערבים כל הזמן", הוסיף. "בחיי יום יש חיים ידידותיים. בשאלה המדינית יש פער בינם לבנינו".

מהמסמך שסיכם את ביקור ברנדט בישראל אפשר ללמוד על דברים מעניינים שאמר בניסיון לעודד את ישראל נכח חוסר ההיענות של הערבים לפניותיה של מאיר. ברנדט השווה בין המגעים בין מערב גרמניה למזרח גרמניה ורוסיה, אשר תחילה התאפיינו בחשדנות ובחוסר רצון לדבר. "בישיבת העבודה אמר (ברנדט) כי עמדת הערבים כפי שתוארה על ידי ראש הממשלה (לאמר: רצונם למחות את ישראל מהמפה) לא צריכה לגרום לייאוש. גם החסים והגרמזים (גרמניה המזרחית) רצו לבלוע את מערב ברלין, אך היום הם לא רק מוכנים לדבר אלא להכיר בקיומה העצמאי של מערב ברלין. מהעובדה שמצרים סירבו לקבל נירחות עם כותרת זו או אחרת אין להסיק מסקנות קיצוניות. במשך תקופה אחכה הוחלפו בין רפ"ג (גרמניה המערבית) וגרמז (גרמניה המזרחית) נירחות שלא נחשבו כמסמכים ושלא היו כתובים לפי כללים של הכרה בין שני הצדדים. ההסכמה ההדדית לנהל כזה הביאה בסופו של דבר להידברות", אמר ברנדט.

את המסמכים שפורסמו כעת ערך חגי צורף מארכיון המדינה. חשוב לזכור, כי חשיפת המסמכים היא סלקטיבית באופן בלתי נמנע. מעניין לא פחות לדעת אלו מסמכים טרם פורסמו ומדוע. יציין, כי גם במסמכים שפורסמו יש עדיין חלקים מצונזרים.

היסטוריונים כמו ד"ר יגאל קיפניס, שחיבר את הספר "1973 – הדרך למלחמה" (הוצאת "דביר", 2012), מסרבים להתרגש – בלשון המעטה – מהמסמכים האלה. קיפניס סבור, כי התעודות הארכיוניות חושפות

חלק שולי וזניח מהתמונה הכללית וכי התמקדות בהן עלולה להסתיר את חלקה של מאיר בפרח המלחמה.

ואולם, במסמכים שפורסמו כעת יש גם סיפור אחר, מעניין לא פחות. סיפורם של יחסי ישראל-גרמניה ב-1973 - זמן קצר אחרי המשבר שידעו קשרי המדינות בעקבות טבח הספורטאים הישראלים במינכן, כישלון מנגנוני הביטחון הגרמנים בסיכולו וההתנהלות הכושלת שלהם מול המחבלים החוטפים במשך שעות ארוכות. פחות מ-30 שנה אחרי תום מלחמת העולם השנייה, בישראל עדיין התלבטו איך להגדיר את היחסים עם מערב גרמניה.

בדו"ח לסיכום ביקורו של ברנדט, שפורסם ב-20 ביוני 1973, נכתב כי ברנדט לא הגדיר את היחסים עם ישראל כ"יחסים מיוחדים", אלא כ"יחסים נורמליים בעלי אופי מיוחד". ההבדל הזה, שנראה על פניו זניח, היה מושא לדיון טעון בממשלה. "לעומת התפישה הישראלית כי לא הרי יחסי גרמניה-ישראל הרי יחסי גרמניה עם כל מדינת אחרת בעולם, נתגבשה ברפ"ג (גרמניה המערבית) מגמה לטשטש את הקונצפציה של 'מיוחדות ביחסים'", נכתב.

בישיבת הממשלה שנערכה ב-10 ביוני תהה בהקשר זה השר זרח ורהפטיג: "האם לפי סיכום הדברים שאמר עד עכשיו אפשר לומר שגרמניה אינה מכירה בחובה מוסרית לעמוד לימינה של ישראל במאבקה לעתיד קיומה? האם הוא מכיר בחובה מוסרית כזאת של גרמניה?"

דבריו עוררו דיון בסוגיית היחסים בין ישראל לגרמניה המערבית. מאיר השיבה לו: "איני חושבת שצריך לדבר איתו בקטגוריות של חובה מוסרית. חובה מוסרית לחוד, והצבעות באו"ם לחוד. הוא מדבר יפה מאוד בקטגוריות, שאי אפשר לשכוח את העבר, וכן הלאה. זה יפה מאוד, לא שאלתי אותו האם אתה מכיר בחובה המוסרית של גרמניה? אבל השאלה היא איך יתנהגו יום יום? איני חצה לצייר בפניכם תמונה קודרת, אבל אין אני יכולה להגיע מכל מה שאמר עכשיו - שדיבר בקטגוריות כזו של חובה מוסרית". מאיר השוותה בין הקאנצלר למנהיגים אחרים בזירה הבינלאומית. "הנה למשל גם קנדי דיבר וגם ניקסון מדבר על special relations to israel מבלי לדבר על חובה מוסרית. הם לא שחטו ולא שרפו, אבל הם מדברים בהגדרה כזו. קנדי אמר בשעתו - ישן שתי מדינות, שאתן יש לנו special relations - אנגליה ואתם. ברנדט אינו אומר זאת. הוא אומר זאת ביחס לעבר, אבל אין הוא מפרש זאת כך, ש'יהיה מה שיהיה אנחנו נצביע תמיד אתכם'".

השר אבא אבן תרם אף הוא לדיון. "בשיחותינו איתם לא השתמשנו בביטוי על special relations כי ההיסטוריה שלנו ושלהם אינה הולמת הגדרה כזו. ההגדרה זאת הובעה על ידי קנדי לגבי מקמילן (ראש ממשלת בריטניה), כדי לבטא הגדרה של ברית היסטורית, ברית של עמים. היא אינה באה בחשבון לגבי גרמניה... השאלה היא רק מה תרגומה של הגדרה הזאת ביחסים הבינלאומיים היום-יומיים. זהו המבחן".

לחצו להורדת המסמכים המקוריים:

דו"ח סיכום הביקור של ברנדט בישראל | סיכום הפגישה עם משה דיין | סיכום שיחה של גולדה מאיר והקאנצלר ברנדט 7.6.73 | סיכום שיחת גולדה מאיר והקאנצלר ברנדט